

PETER PL. RADICS:

VALVASORJEVA „PASIONSKA KNJIŽICA“ IZ L. 1679.

e zgodaj je krščanska umetnost upodabljala Kristusovo trpljenje in njegovo smrt. V najstarejših krščanskih časih, v II. in III. stoletju, so upodabljali Kristusa na križu zakritega. To so takozvane „cruces dissimulatae“. Jagnje s križem je simbol po nedolžnem trpečega Zveličarja. To podobo nahajamo prvič v III. stoletju na nekem karneolu v „Kircherjevem muzeju“. Najstarejše podobe križa v taki obliki, kakor ga imamo dandanes, so na lesenih vratih cerkve svete Sabine v Rimu, iz V. stoletja; slonokoščeni relief v „Britiškem muzeju“ je iz iste dobe, in miniatura v ličnem rokopisu meniha Rabula v florentinski „Laurentiani“, iz l. 586.

Že v II. stoletju se nahaja na sliki v „coemeterium Praetextati“ slika „Kristusa kronajo s trnjevo krono“. Ta podoba je še čisto klasičnega značaja in je prva, a tudi edina iz tako zgodnje dobe, ki nam kaže prizor iz Kristusovega trpljenja. Kasneje so Kristusovo trpljenje in smrt zlasti radi upodabljali na kamenitih ploščah raznih sarkofagov. Take slike so: „Slavnostni vhod v Jeruzalem“, „Vjetje Kristusa“, „Petrovo zatajenje“, „Jezus pred Kajfom“, „Jezus pred Pilatom“, „Kronanje s trnjevo krono“, „Jezus nese težki križ“.

S početkom srednjega veka so pasionske slike vedno pogostejše, in krščanska umetnost se je najrajši bavila z njimi. Največ je pripomogel v to sv. Frančišek Asiški, ki je sam nosil rane svojega Odrešenika. On je iznova vnel mrzla srca za krščanstvo, za ljubezen do uboštv in do trpljenja. Tudi krščanska umetnost se je preosnovala v Frančiškovem duhu. Cel rod duhovitih mojstrov je, najprej v Italiji, a kmalu tudi

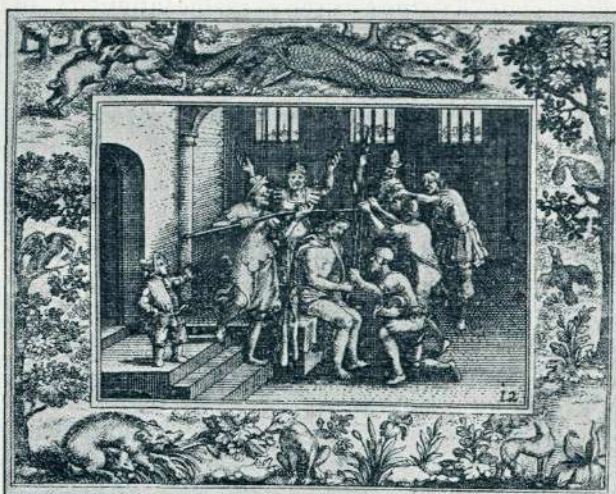
drugod, začel gojiti krščansko umetnost v tej novi smeri, v duhu serafskega svetnika. Razvila se je nova umetniška šola, polna mladega, svežega življenja. Umetniki so jeli zajemati snov zlasti iz Kristusovega trpljenja.¹⁾

Ko se je vrnil naš slavn baron Valvasor s svojega potovanja po Italiji, Franciji in Nemčiji, sta mučila našo deželo dva huda sovražnika: turška sila in kužne bolezni. V tako žalostnih časih je smatral blagi Valvasor za svojo najsvetejšo dolžnost, da opozori svoje uboge rojake na Onega, ki je tako potrpežljivo in vdano pretrpel najhujše muke in najsramotnejšo smrt. V ta namen je oskrbel Valvasor izdajo majhne knjižice, v kateri je bilo v posameznih prizorih naslikano Kristusovo trpljenje in njegova smrt, gotovo v prvi vrsti za preprosto ljudstvo, da bi lažje razumelo svetopisemsko povest in našlo tolažbe v tako bednih dneh.

Valvasor je kupil kmalu potem, ko se je bil vrnil s potovanja, mični grad Wagensberg pri Litiji. Pozval je k sebi znamenite bakrorezce ter na lastne stroške ustanovil v Wagensbergu dne 12. aprila leta 1678. bakrorezni atelier. Tukaj je imel bakroreznico toliko časa, dokler se ni preselil v Krško. Tako so bili pod osebnim Valvasorjevim nadzorstvom izgotovljeni skoraj vsi bakrorezi, ki krasé njegova slavna dela. Iz te delavnice so tudi bakrorezi v Valvasorjevi „Pasijski knjižici“.

Erazem Francisci, ki je oskrbel izdaji Valvasorjevega dela „Ehre des Herzogtums Crain“ opazke in razlago, piše dodatno k

¹⁾ Prim. Dr. Paul Keppler: „Die XIV. Stationen des heiligen Kreuzweges.“ Eine geschichtliche und kulturhistorische Studie. Freiburg im Breisgau. 1891. Str. 18. etc.

Iz Valvasorjeve „Pasijske knjižice“: Jezusa s trnjem kronajo.

zgodovini kranjskega slovstva v začetku VI. knjige, ko govori tudi o delih Valvasorja samega, pod številko 1.: „Ker je strah božji po besedah proroškega kralja začetek modrosti ter temelj in korenina vseh drugih kreposti, je začel Valvasor s pobožnostjo in je dal najprej lično ‚Pasijsko knjižico‘ z lepimi in umetnimi okviri v baker vrezati in v četverki tiskati na svojem gradu Wagensebergu l. 1679. Risal jo je Janez Wiriex z neverjetno pridnostjo in potrpežljivostjo.“¹⁾

Pred kratkim je dobil to velezanimivo, zdaj zelo redko prvo delo barona Valvasorja naš deželni muzej. Dolgo časa se ni vedelo, ali se sploh to delo še kje dobi. „Rudolfinum“ jo je

¹⁾ „Den Anfang hat Er (Valvasor) in Betrachtung, dass Gottes Furcht nach dem Ausspruch des prophetischen Königs der Weisheit Anfang und aller anderen Tugenden Grund und Wurzel sey, von der Pietät gemacht und allererst ein sauberes Passionsbüchlein mit schönen und zierlichen Einfassungen in Kupfer stechen und in Quart drucken lassen auf seinem Schloß Wagenseberg im Jahr 1679, gezeichnet von Johann Wiriex mit unglaublichen großen Fleiß und Gedult.“ — „Ehre des Herzogtums Crain“ von J. W. Freiherrn von Valvasor, Band II. Buch VI. p. 368.

dobil s posredovanjem sedanjega deželnega odbora na prošnjo gospoda kustosa Alfonza Müllnerja.

O tem delu hočem tukaj izpregovoriti le na kratko in je pojasniti s fotografijami našega domačega fotografa, g. Kotarja. Obširneje mislim namreč govoriti o tem v Valvasorjevem življenjepisu, ki ga imam v delu.

Naš muzej ni dobil popolnega dela, ampak le petnajst posameznih listov, ki so zaznamovani s številkami 1 do 17; listov s številkami 3 in 4 pa manjka. Vsak list ima en bakrorez.

Posamni listi so dolgi 10·4 cm in 13·2 cm široki. Pravokotni okvir vsake slike je 7·5 cm širok in 0·9 cm visok; stranski okvir je visok 5·4 cm in širok 1 cm. Slika sama zase pa meri vsaka v širokosti 5·5 cm in v visokosti 3·5 cm.

List št. 1. je naslovni list. V umetniško izdelanem okvirju z živalskimi in rastlinskimi okraski je natisnjena posvetitev dela tedanjemu ljubljanskemu knezoškofu Jožefu grofu Rabatta. Zgoraj nad besedilom se dviga mogočno dvoglavi orel z grofovskim grbom; med glavama ima mitro in škofovsko palico.

Posvetitev slôve: „Celsissimo et Illustrissimo / Domino Domino Josepho ex Comitibus / de Rabatta Dei et Apostolicae

Iz Valvasorjeve „Pasijske knjižice“: Jezusa na križ pribijajo.

Sedis / gratia Episcopo Labacensi et Principi / Ordinis S. Johannis Hierosolymitani Equiti / Commendatori in Lossen Oberlühich et / Grosstürz etc. Sac. Caes. May. Consilia- / rio Arcano ac Domino Domino suo gratio- / sissimo Hos Dominicae Passionis Icones / a Johanne Wiriex inventos et delineatos / D. D. C. etc. / demississimus Servus / Joannes Weichardus Valvasor / W. excudit Wagenspergi / in Carniolia 1679 / And: Trost Sculp: /

Na drugem listu je slika „Zadnja večerja“. Dvorana je v renesanškem slogu; na tleh leži pes. Tretji in četrti list manjkata. Podoba na petem listu nam kaže prizor, ko ujamejo Jezusa na Oljski gori. Gospoda obdaja dvajset oseb. Cela skupina je prav živahna. Šesti list nam pred očuje Kristusa pred velikim duhovnom Anom. Karakterističen je pritlikavec s psičkom, ki ga srečamo še na listih št. 7, 10 in 13. Bakrorez na listu št. 7 nam kaže Jezusa pred Kajfom. Ta skupina je zopet zelo živahna. Kako jasno je začrtana vsem obrazom zlobna zavist in smrtno sovraštvo do Gospoda! Z nenavadno natančnostjo je narisana na osmem listu prizor, ko zataji Peter svojega Učenika. Dasi so posamezne osebe zelo majhne, vendar so vse natančno izdelane. Kristusu se določno bere na obrazu, kako globoko ga boli Petrova nezvestoba.

Na listu št. 9 je slika „Kristus prvič pred Pilatom“. Posebno imeniten je tu Pilat s svojimi naočniki. Naslednja slika nam kaže Kristusa pred Herodom. Zveličar zatrjuje z visoko dvignjeno desnico svojo nedolžnost. Krvavo bičanje pred očuje enajsta podoba. Trije rablji bičajo Kristusa, eden sveti z bakljo, v ozadju pa sta dva gledalca. Dvanajsti bakrorez nam kaže, kako kronajo Jezusa s trnjevo krono; na trinajstem pa je znana slika „Ecce homo“. Pilat kaže besnemu ljud-

stvu Kristusa, vsega razmesarjenega in s trnjevo krono na glavi. Poleg Kristusa je šest oseb in oni pritlikavec, ki brzkone pomeni peklensko zlobo Judov. Ta slika je dovršena z vso umetniško natančnostjo, zlasti množica spodaj, in izrazi posameznih obrazov. Pogled na sličico ti nehote gane srce k usmiljenju do trpečega Jezusa.

Štirinajsta slika nam kaže prizor, ko peljejo Kristusa s križem obloženega na Kalvarijo; petnajsta je „Kristus pade pod križem“ (v ozadju na desni je Kalvarija), z veliko množico ljudstva, del vojakov je na konjih. Štev. 16. predstavlja Jezusovo križanje. Križ je naslonjen na obronek griča, dva rablja pribijata Jezusu roke, dva noge.

Na zadnjem listu je podoba Kristusa, ko umira na križu. Pod križem je mnogo ljudstva; najbližje so jokajoče žene, božja mati in sv. Janez; Marija Magdalena se oklepa križa. Razbojnikov umetnik ni naslikal, ker bi sicer ne napravljala slika tako enotnega in harmoničnega vtiska na opazovavca.

Na vsakem listu so ob robu lični živalski in rastlinski okraski. Podobno ornamentiko kakor v tem delu, nahajamo izdelano z isto umetniško nežnostjo in natančnostjo tudi v Valvasorjevem kasnejšem delu „Theatrum Mortis Humanae“, ki je izšlo leta 1682. Te okraske pohvalno omenja že Fiorillo.¹⁾ V teh okraskih je tudi precej simbolike; to opazimo včasih tudi v glavnih slikah, n. pr. na listu št. 10, kjer čepi poleg Herodovega prestola opica, simbol hudobneža, krivoverca.²⁾ Brez dvoma je tudi škrt s psičkom, ki se večkrat nahaja na teh sličicah, enakega pomena.

¹⁾ Prim. „Geschichte der zeichnenden Künste in Deutschland und den vereinigten Niederlanden.“ Hannover 1820. IV. Str. 159.

²⁾ Prim. Kreuser: „Christliche Symbolik.“ 1868. Str. 13.

